

* * *

Huw J. Davies, *The Wandering Army. The Campaigns that Transformed the British Way of War*, Yale University Press, New Haven–London 2022, ss. 500

W jaki sposób wojsko wyciąga lekcje z poprzednich wojen? Skąd czerpali wiedzę i doświadczenie brytyjscy oficerowie? Można uznać, że to dwa główne wątki, które stara się w swojej książce wyjaśnić Huw Davies. Nie jest to klasyczna monografia z zakresu historii wojskowości, chociaż niewątpliwie do niej nawiązuje. Poprzez zaprezentowanie tła intelektualnego i osobistych doświadczeń poszczególnych bohaterów autor stara się uzasadnić ich decyzje i zobrazować długoletni proces rozwoju brytyjskiej myśli wojskowej w XVIII i XIX w.

Davies we wstępie i zakończeniu nawiązuje do metodologii „The Military Enlightenment”. Wprowadziła ją kilka lat temu Christy Pichichero w swej książce *The Military Enlightenment: War and Culture in the French Empire from Louis XIV to Napoleon*. Zanegowała w niej tezę o pacyfistycznym wieku rozumu, wysnuwając wniosek, że wojna była centralnym punktem kultury oświecenia⁶. W uproszczeniu można powiedzieć, że jest to nurt zajmujący się badaniem wpływu oświecenia na wojnę i wojny na oświecenie.

W przypadku recenzowanej książki metodologia Pichichero jest raczej inspiracją niż fundamentem. W swej pionierskiej pracy autorka skupiła się przede wszystkim na humanitaryzmie wojennym, kształtowaniu nowego rodzaju żołnierza-patrioty i kreacji braterstwa w szeregach. Davies zajmuje się zaś przede wszystkim innowacją i nauką w wojsku. Książki mają pewne punkty styeczne. Przykładowo łączą intelektualny ferment w środowisku oficerów z filozofią sensualizmu, rozpowszechnianą przez brytyjskich myślicieli, która zakładała konieczność empirycznych doświadczeń w celu poznania rzeczywistości. Analogicznie miało to działać w wojsku, gdzie zaczął się rozpowszechniać pogląd, że wojsko poprzez trudy kampanii powinno udoskonalać swój fach. Davies, w przeciwieństwie do Pichichero, nie wchodzi szerzej w analizę literatury filozoficznej, a skupia się raczej na samym środowisku wojskowych.

Sam autor przerobił termin ukuty przez Pichichero, nazywając to zjawisko w armii brytyjskiej „przypadkowym wojskowym oświeceniem” („accidental military enlightenment”). W podsumowaniu dodał również, że proces ten był asymetryczny, tj. „nierówny, a czasem sprzeczny” (s. 369).

W przeciwieństwie do Pichichero Davies, mimo nawiązywania do sensualizmu, nie zajmował się wpływem literatury na wojsko, ale skupił się na transferze wiedzy i wymianie informacji w kręgach brytyjskich. Jest to studium tym bardziej ciekawe, że w Wielkiej Brytanii, pomijając artylerię, aż do 1799 r. nie było jednolitego systemu kształcenia oficerów.

Jak zwraca uwagę autor, proces gromadzenia wiedzy przebiegał przeważnie w wymiarze nieformalnym i był związany z osobistymi powiązaniami i znajomościami. Przykładem takiego nieoczywistego miejsca przepływu informacji była często mesa oficerska. Podczas

⁶ PICHICHERO 2017, s. 3, 24.

posiłków wymieniano się wiedzą i doświadczeniami wojennymi, na co Davies przytoczył wiele przykładów dotyczących różnych kampanii. Jak podsumował: „Dyskusja na temat historii, wymiana osobistych doświadczeń i szerszych pomysłów w rozmowach między oficerami dała okazję do nieformalnego uczenia się i refleksji” (s. 9).

Autor skupia się głównie na sztuce wojennej, czyli tytułowym *Way of War*, na wszystkich etapach prowadzenia działań, tj. zarówno na szczeblu strategicznym, operacyjnym, jak i taktycznym. Bardziej interesuje go zmiana schematów myślenia i proces nauki niż sam rozwój technologiczny, co jednak jest pewną wadą. Szerzej opiszę tę kwestię w dalszej części recenzji.

Książka składa się ze wstępu, dwunastu rozdziałów oraz obszernego podsumowania. Znaczna jej część poświęcona została tytułowym kampaniom brytyjskim w Europie i koloniach. Bibliografia przedstawia się imponująco. Poza licznymi źródłami drukowanymi autor sięgnął również do indyjskich, kanadyjskich, australijskich, brytyjskich i amerykańskich archiwów. Głównym materiałem, na którym bazował, jest wszelkiego rodzaju dokumentacja wojskowa, tj. raporty, regulaminy, słowniki, a także pamiętniki i korespondencja prywatna. Większość rozdziałów omawia dobrze już opisane w klasycznej historiografii wojny. Nacisk został jednak położony na to, jakie lekcje wyciągnęła z nich armia brytyjska oraz w jakim stopniu przyswoiła sobie tę wiedzę. Co ważne, każda z kampanii została zilustrowana mapką, co ułatwia zrozumienie przebiegu działań zbrojnych, zwłaszcza w przypadku działań toczonych w Indiach. Zabrakło jedynie materiału kartograficznego do kampanii Wellingtona przeciwko Majsurowi z 1803 r., jednak potrzebnego kontekstu może dostarczyć mapa dotycząca poprzednich wojen przeciwko sułtanowi Tipu.

Rozdział I jest swego rodzaju wprowadzeniem w tematykę pracy. Opisuje trudny dla armii brytyjskiej okres wojny o sukcesję austriacką, a także pierwszy etap wojny siedmioletniej. To właśnie klęski na polu bitwy, w starciach takich jak pod Fontenoy czy Monongahelą, miały dać brytyjskiemu dowództwu motywację do rozwoju myśli wojskowej. Zmiany te na początkowym etapie odnowy armii uosabiał Wilhelm August, książę Cumberland.

Autor przywraca przy okazji laur zasługi gen. hrabiemu Loudonowi, który przed przybyciem Jamesa Wolfe'a odpowiednio przeszkolił armię brytyjską w koloniach. Według poglądów Daviesa na kwestię genezy brytyjskich doświadczeń z lekką piechotą Loudon zdawał sobie sprawę ze specyfiki walki w trudnych i zalesionych obszarach Ameryki, a jego inicjatywa spowodowała wprowadzenie oddziałów nieregularnych, dobrze zorientowanych w terenie. Skutkowało to m.in. przeszkoleniem części wojska w działaniu w rozwiniętym szyku oraz powstaniem Rangersów Rogera, którzy mieli być odpowiedzią na te wyzwania.

Rozdział II opisuje zdobycie Kanady. Davies zestawia śmiało działania gen. Jamesa Wolfe'a, dążące do decydującej bitwy, i powolne, metodyczne zdobywanie terenu przez Amhersta. Jak jednak twierdzi, znaczną część lekcji z wojny siedmioletniej trzeba było odrobić ponownie. Jak uważano, amerykański teatr działań był specyficzny, a doświadczenie na nim zdobyte było niemożliwe do zastosowania w innych miejscach. Wiązało się to również z problemem znacznej brutalności konfliktów kolonialnych kontrastującej ze wzrastającym humanitaryzmem konfliktów europejskich. Jak ujął to autor, brytyjscy wojskowi uważali, że „takie okrucieństwa nigdy nie miałyby i nie mogłyby zostać popełnione w Europie” (s. 81). Mechanizm ten opisywał na przykładach polityki prowadzonej wobec mieszkańców francu-

skiej Kanady podczas wojny siedmioletniej, walk z Indianami oraz Stanami Zjednoczonymi z okresu wojny o niepodległość.

Rozdział III poświęcony został sposobom kształcenia się brytyjskich oficerów. W tym kontekście niezwykle istotna była topografia bitewna, której uczono się, odwiedzając dawne pola walki. Autor zwrócił przy tym uwagę na rozwój kartografii batalistycznej w armii brytyjskiej. Sam książkę Cumberland zgromadził tysiące map z różnych kampanii i uważał je za niezwykle istotne źródło wiedzy o wojnie.

Kolejnym istotnym elementem służącym edukacji stały się dzieła teoretyczne. Jedną z najważniejszych postaci, która została wyeksponowana w tym rozdziale, jest Henry Lloyd — wojskowy awanturnik, który brał udział w powstaniu jakobitów, a także służył w armii pruskiej, austriackiej i rosyjskiej. Mimo że karierę rozwijał w obcych armiach, jego dzieła miały kluczowy wpływ na kształtowanie myśli wojskowej w kręgach brytyjskich. Był również przyjacielem generała Henry’ego Clintona, który został głównodowodzącym wojsk brytyjskich w Ameryce. Jak udowadnia w swojej książce Davies, opinie Lloyda miały znaczący wpływ na strategię wojny manewrowej, którą Clinton obrał w Ameryce.

Należy w tym miejscu poczynić pewną uwagę — wspomniana przez Daviesa kapitulacja wojsk brytyjskich Cornwallisa podczas rewolucji amerykańskiej miała miejsce w październiku 1781, a nie 1783 r. (s. 92). Pomyłka ta jest jednak zapewne konsekwencją literówki, nie braku wiedzy autora, ponieważ już w opisie właściwej kampanii i na podstawie mapy można wywnioskować, że zdaje on sobie sprawę z poprawnej chronologii.

Rozdział IV i V poświęcone zostały rewolucji amerykańskiej. Davies przygląda się dwóm odmiennym stylom dowodzenia — Howe’a i Clintona. Pierwszy dążył do pokonania w walnej bitwie armii amerykańskiej i tym samym zadania decydującej klęski rebeliantom. Strategia ta była skutecznie neutralizowana przez Waszyngtona, którego wojskom zawsze udawało się wycofać w odpowiednim momencie. Clinton zastąpił skompromitowanego Howe’a i zmienił koncepcję strategiczną na wojnę manewrową. Należy tu odnotować błąd liczbowy. Davies podaje, że w bitwie pod Bunker Hill (s. 119) stracono „160 szeregowców, 300 rannych i 92 oficerów”, tj. 552 ludzi. W rzeczywistości straty były prawie dwukrotnie wyższe, bo wyniosły 1054 zabitych i rannych, jak podaje Andrew O’Shaughnessy¹.

Rozdziały VI i VII zostały poświęcone wojnom w Indiach. Kluczową postacią, poza Wellingtonem, jest tu Charles Cornwallis. Jest to o tyle interesujące, że historiografia zazwyczaj kojarzy go z wojną o niepodległość Stanów oraz decydującą klęską pod Yorktown (1781), która ostatecznie przesądziła o brytyjskiej przegranej. Davies ciągnie dalej historię pechowego generała i pokazuje, jak radził sobie jako gubernator brytyjskich Indii, a także w jaki sposób wykorzystał amerykańskie doświadczenia. Cornwallis, opracowując plany na kampanię 1791 i 1792 r., nawiązał do swojego udziału w walkach na południu Stanów. Wnioski wyciągnął zwłaszcza w zakresie organizacji logistyki na terenie trudnym do zapewnienia odpowiedniej aprowizacji.

Rozdziały VIII, IX, X i XI traktują o wojnach z republikańską, a później napoleońską Francją. Pośród omawianych zagadnień Davies skupił się tu m.in. na rozwoju lekkiej piechoty. Jak udowadnia, amerykańskie doświadczenia przyczyniły się np. do jej zastosowania pod-

¹ O’SHAUGHNESSY 2013, s. 86.

czas kampanii egipskiej. Rozdział X koncentruje się na wprowadzeniu w życie idei „uniwersalnego żołnierza”, nad którą głowiono się od czasu konfliktów amerykańskich. Żołnierze podlegający pod lekką dywizję, szkoloną w obozie w Shorncliffe, mieli wykorzystać doświadczenie z amerykańskiego teatru działań i w zależności od sytuacji służyć jako lekka piechota lub jako tradycyjna ciężka piechota liniowa.

Rozdział XII opisuje regres, który nastąpił w armii brytyjskiej między Waterloo a wojną krymską. Jak zauważa autor, po pokonaniu Napoleona wojsko spoczęło na laurach, co spowodowało zanik innowacyjności, która przemieniła się w długotrwałą ignorancję. Dowodem na to miały być liczne kompromitacje w trakcie wojen kolonialnych, w tym zwłaszcza nieślawny odwrót z Kabulu w 1842 r., podczas którego Afgańczycy unicestwili całą biorącą udział w tamtejszych działaniach armię brytyjską. Jak udowadnia Davies, zmarnotrawiono wówczas lekcję wyciągniętą z konfliktów amerykańskich i typowych dla nich walk z nieregularnymi siłami. Ponadto konserwatywni wojskowi niechętnie spoglądali na ideę wprowadzenia broni gwintowanej, którą uważali za gorszą od karabinu gładkolufowego. Odrodzenie idei rozwoju w armii brytyjskiej miało mieć miejsce dopiero podczas wojny krymskiej.

W całym tym obrazie kampanii brytyjskich brakuje szerszego omówienia wojny amerykańsko-brytyjskiej z lat 1812–1814/1815, która została potraktowana przez autora jedynie jako przyczynek do pokazania, że Brytyjczycy nie wyciągnęli wniosków z walk toczonych z amerykańskimi strzelcami uzbrojonymi we wspomnianą broń gwintowaną. Tymczasem druga wojna ze Stanami Zjednoczonymi z 1812 r. była również polem do wprowadzenia szeroko zakrojonych innowacji technologicznych. Wystarczy przywołać intensywne wykorzystywanie w jej trakcie rac kongrewskich. Kwestia zastosowania rakiet jest zresztą tym, czego w książce Daviesa brakuje. Jest to o tyle rozczarowujące, że jednym z celów omawianej monografii miało być prześledzenie wpływu wojny w Indiach na rozwój brytyjskiej sztuki wojennej. Chociaż uzbrojenie raketowe było przede wszystkim domeną Royal Navy, było używane również w czasie starć lądowych. Przykładem może być bitwa pod Bładensburgiem, gdzie wystrzał z rakiet spowodował paniczną ucieczkę milicjantów, co otworzyło drogę na Waszyngton. Rakiety wykorzystano również w ważnej dla obrony Kanady bitwie pod Lundys Lane (25 lipca 1814). Pobitewny raport brytyjski informował w tym kontekście, że „sierżant Austin, który kierował racami kongrewskimi, zasługuje na bardzo duże uznanie”².

Wojna 1812 r. mogłaby posłużyć również do szerszego scharakteryzowania brutalności Brytyjczyków jako elementu strategii walk w Ameryce. Dla przykładu gen. Isaac Brock celowo groził mieszkańcom fortu Detroit rzezią, której mogliby dopuścić się pozostający w sojuszu z nim Indianie, gdyby doszło do szturm. Jak pisał w liście proponującym kapitulację: „Daleko mi do zastosowania się do wojny, która poskutkuje zagładą; ale musi Pan być świadomy, że liczne grupy Indian, które przyłączyły się do moich żołnierzy, będą poza moją kontrolą w momencie rozpoczęcia walk”³. W obawie przed takim scenariuszem zastraszony dowódca William Hull poddał się.

² „District General Order. Headquarters, Falls of Niagara, 26th July, 1814”, w: *The Documentary History* 1986, s. 93; KILEY 2004, s. 160.

³ KŁOSOWICZ 2003, s. 117–118; „Head Quarters, Sandwich, Aug. 15, 1812”, w: *The Life and Correspondence* 1847, s. 246.

Mimo wspomnianych uwag i kilku drobnych błędów książka jest dobrze napisaną, istotną publikacją, która w znaczący sposób rozszerza wiedzę o zapleczu intelektualnym i doświadczeniu oficerów brytyjskich. Jest to praca z bardzo interesującą koncepcją, którą warto byłoby powielić w monografiach poświęconych innym armiom, w różnych epokach.

Michał Rastazański
Uniwersytet Warszawski
Wydział Historii
ORCID: 0000-0001-8735-5565

WYKAZ CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ I LITERATURY PRZEDMIOTU

- The Documentary History* 1986 = *The Documentary History of the Campaign on the Niagara Frontier, 1814*, red. Ernest Cruikshank, t. IV, Welland 1986
- KILEY 2004 = Kevin F. Kiley, *Artillery of the Napoleonic Wars 1792–1815*, London–Pennsylvania 2004
- KŁOSOWICZ 2003 = Robert Kłosowicz, *Wojna amerykańsko-brytyjska 1812–1814*, Kraków 2003
- The Life and Correspondence* 1847 = *The Life and Correspondence of Major-General Sir Isaac*, red. Ferdinand Brock Tupper, London 1847
- O'SHAUGHNESSY 2013 = Andrew Jackson O'Shaughnessy, *The Men Who Lost America. British Leadership, the American Revolution, and the Fate of the Empire*, New Haven–London 2013
- PICHICHERO 2017 = Christy Pichichero, *The Military Enlightenment. War and Culture in the French Empire from Louis XIV to Napoleon*, Ithaca–London 2017